

school in system of their preparation for a choice of a profile of training at the senior school. Effectiveness of training profile directly depends on establishing effective consultative-diagnostic profile of pupils to determine their interests and inclinations.

Key words: after-hour practical activities, a training profile at the senior school, pupils of the basic school.

УДК 37.035.6:[371.32:94(477)]–057.874

О. В. Оксенюк

Рівненський державний гуманітарний університет

ВИВЧЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ КУРСУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В УЧНІВ

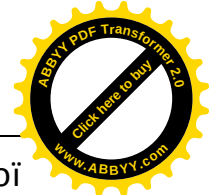
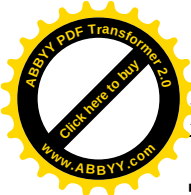
У статті розкрито сутність і специфіку тематично-ціннісного структурування змісту уроків з історії України щодо проблеми формування національних цінностей в учнів.

***Ключові слова:** національні цінності, тематично-ціннісне структурування змісту.*

Постановка проблеми. За глибинних змін світового й українського освітніх процесів увага сьогодення зосереджується на двох головних чинниках означених змін: національно-культурному аспекті змісту середньої шкільної освіти (як базисної освітньої ланки) і педагогіко-технологічному підході до її реалізації в контексті концепції особистісно орієнтованого навчання й виховання. Оскільки вибір змісту й методики технології навчання (як своєрідного алгоритму дій, правильне виконання яких з урахуванням закономірностей навчального процесу приводить до запланованого кінцевого результату) здійснюється з позицій урахування індивідуальності кожного учня, то технології навчання повинні переорієнтовуватися на технології самонавчання і самовиховання (І. Дичківська, О. Пехота, В. Шарко).

Тому формування національних цінностей (як складова національного виховання) доцільно досліджувати у процесі вивчення історії, виходячи з обґрунтованого теоретиком педагогіки Й. Ф. Гербартом положення про виховуюче навчання: «Виховання через навчання розглядає як навчання все, що подається вихованцю як предмет вивчення» [2, 338]. Крім того, проблема формування національних цінностей яскраво виражена у змісті навчального матеріалу з історії України, який розкриває становлення українського етносу і держави.

Аналіз актуальних досліджень. Сьогодні увагу школи зосереджено на навчальному змісті і методиках, які сприяють формуванню цінностей як способів самопізнання та самореалізації особистості в різних видах творчої

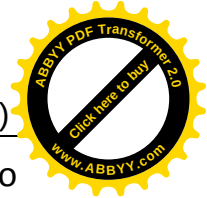
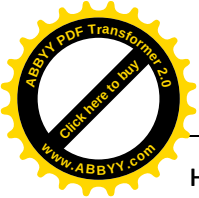
діяльності, та найголовнішому з них – творіння особистістю самої себе. Щодо цього можна відзначити дослідження І. Беха, О. Бреусенко, О. Пометун, Л. Потапук, С. П'янзіна, Л. Разбегаєвої, В. Риндак, О. Сухомлинської, О. Шаповал.

Основою національного виховання є формування і засвоєння учнями національних цінностей (П. Ігнатенко, П. Кононенко, В. Кузь, Ю. Руденко, З. Сергійчук, Д. Тхоржевський). Як результат інтеріоризації норм зовнішнього буття у внутрішній світ особистості на етичній основі трактують національні духовні цінності Т. Алексеєнко, Р. Беланова, Н. Полтавська, Т. Яковенко. Відповідно національні цінності ми розглядаємо як систему позитивних особистісно і суспільно значущих утворень, що виявляється у сфері суб'єктно-об'єктних відносин, усвідомлюється етнополітичною спільнотою та засвоюється нею у духовно-практичній діяльності. Але у проаналізованих дослідженнях (К. Баханова, О. Удода, Г. Філіпчука) можливості курсу історії України у формуванні національних цінностей в учнів подані недостатньо щодо нашого предмета дослідження.

Мета статті – висвітлити сутність і розкрити специфіку тематично-ціннісного структурування змісту уроків з історії України щодо проблеми формування національних цінностей в учнів.

Виклад основного матеріалу. З метою встановлення можливостей змісту історії як навчального предмета щодо формування національних цінностей в учнів досліджено зміст історичного навчального матеріалу у навчальних програмах з історії для 8–9 класів загальноосвітніх шкіл. З'ясовано, що згідно з календарним плануванням навчальний предмет «Історія України» у 8-му класі загальноосвітньої школи нараховує 52 години на рік (2 уроки на тиждень), у 9-му класі – аналогічно 52 години. У 8-му класі під час вивчення історії України учні мають застосовувати та пояснювати на прикладах поняття «національно-визвольний рух» [3, 29], «національно-визвольна війна» [3, 31]; характеризувати досягнення української культури [3, 37].

У 9-му класі вивчення навчального предмета «Історія України» повинно забезпечити в учнів засвоєння змісту таких понять, як «українське національне відродження» [3, 39], «національна ідея», «український національний рух» [3, 40], «українська нація» [3, 46], а також формування таких умінь і навичок, як визначення цілей участі українців у війнах за їх діями; визначення причин, сутності і наслідків піднесення національної ідеї,

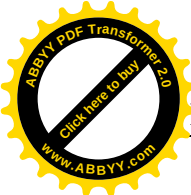

національного руху [3, 39]; доведення, що кріпосне право призвело до посилення національного гніту [3, 41]; порівняння проявів і шляхів процесу консолідації української нації з аналогічними процесами в Італії і Німеччині цього періоду [3, 47].

Ми зробили висновок про те, що зміст програми з «Історії України» як навчального предмета у 8–9 класах загальноосвітніх шкіл сприяє формуванню в учнів уявлень про такі поняття, як державна і національна символіка, національна культура, національна гідність, патріотизм, політична воля (8 кл.), національна ідея, національна свідомість, нація (9 кл.). Недостатньо забезпечується системне формування національних цінностей через низку причин, а саме: увага на тлумаченні національних цінностей не зосереджується, тому їх пояснення не чітке й опосередковане; національна ідея як цінність ще потребує з'ясування свого змісту. Зауважимо, що у 7-му класі зміст навчальної програми передбачає оперування учнями поняттям національних символів [3, 25]. Отже, існує потреба у структурованому певним чином навчальному змісті, який самою структурою (логікою побудови) стимулюватиме пізнавальну та ціннісну діяльність учнів, що сприятиме підвищенню їх рівня сформованості національних цінностей.

Сформованість національних цінностей у старшого підлітка ми розглядаємо як багатопланову інтегративну якість особистості, яка є результатом реалізації комплексу зовнішніх виховних впливів (як свідомих, так і стихійних), поєднаних із роботою суб'єкта над собою, і яка містить характеристики національно свідомої особистості, що виявляються у системі її ціннісних ставлень. Досліджувана інтегративна якість особистості старшого підлітка включає когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісний критерії її формування, яке здійснюється під час цілеспрямованого пізнавального процесу відображення української історії і культури у свідомості особистості учня; створення для умов безпосереднього переживання підлітками причетності до національно-культурного і суспільно-громадського життя; вироблення системи ціннісних потреб, ставлень та дій особистості учня у розбудові особистого і національного життя, у взаємодії з навколишнім світом.

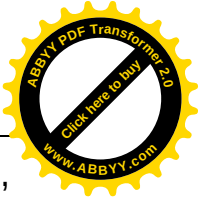
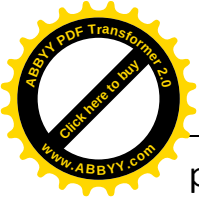
Сприяє розвитку когнітивного критерію сформованості національних цінностей й оволодіння учнями системою знань про суспільство й особистість, державу і націю, про взаємозв'язки між їх елементами; історію народу, держави, рідного краю, сім'ї та роду; рідну мову, культуру,

національну символіку тощо; оперування вміннями творчого і критичного опрацювання інформації; збір й аналіз історичного матеріалу з розрізненням факту від домислу, упередженості від стереотипів; оцінювання діяльності історичних осіб згідно із системою національних цінностей; доведення правильності певного судження; колективна співпраця на засадах толерантності, терпеливості, співвідповідальності тощо. Це створює умови для розуміння учнями ознак власної етнічної ідентифікації, фактів і явищ національного буття, розвитку вмінь їх аналізу та оцінки. Забезпечення розвитку емоційно-ціннісного критерію здійснюється через формування емоційно-ціннісного ставлення старших підлітків до явищ навколишнього світу, становлення почуттів національної гідності, гордості, патріотизму, вболівання за долю нації, пізнавального інтересу до її буття. Емоційно-ціннісне ставлення особистості закріплюється у краєзнавчій, пошуково-дослідній роботі, пов'язаній зі збором матеріалів, альбомів, фотографій, документів, предметів побуту для кабінетів історії, народознавства, шкільних музеїв; в участі в організації і проведенні позакласних виховних заходів національного спрямування, у патріотичних і суспільно-громадських акціях.

Діяльнісний критерій розкривається через формування прагнення в особистості поєднати власну життєву мету з долею Батьківщини, уміння моделювати власну діяльність згідно із засвоєними національними цінностями. Це розвиток прагнень до збереження і продукування національних цінностей, умінь діяти в ситуаціях ціннісного вибору на захист інтересів нації, планувати й організовувати ціннісну діяльність; це формування вольових якостей (наполегливості, ініціативності, самостійності), які необхідні для якісного виконання суспільно значущої діяльності.

Система завдань, пов'язаних із розвитком діяльнісного критерію, визначається особливостями регулятивної і саморегулятивної діяльності особистості та самовиховання. На розвиток самопізнання та саморегуляції спрямовані культивування національної гідності й патріотизму в почуттях і поведінці, формування готовності до гуманного вчинку, вироблення вольових якостей для захисту та збагачення духовних надбань нації й людства, до розбудови держави, дотримання її прав і свобод в особистісній самореалізації. Безпосередня участь у краєзнавчій роботі, у суспільно-громадських акціях – ушанування ветеранів Великої Вітчизняної війни та ОУН-УПА, збір коштів на реставрацію пам'яток історії і культури, пропагування охорони довкілля, пов'язаного з історичними визначними подіями

регіонального чи всеукраїнського масштабу («Впиши своє ім'я в історію», «Прибери територію до свята»); у пошуково-дослідній самостійній роботі – вивчення історичних першоджерел (першодруків XVI століття Острозької друкарні, експозицій музею «На Козацьких могилах» с. Пляшева Рівненської області), народного епосу з певної історичної тематики (історичних пісень, дум про козаків, їхніх ватажків – Д. Байду-Вишневецького, П. Конашевича-Сагайдачного), особливостей культури й побуту етнічних груп краю («Польська культура у Західному Поліссі», «Чеські промисли на Волині»); підготовка й захист міждисциплінарних проєктів («Пам'ятки церковної архітектури: монастирі-фортеці (XIV–XVI ст.)», «Мистецтво фрески, ікони, гравюри у XVI–XIX ст.») сприяє формуванню у старших підлітків активної громадянської позиції, а також стимулює їх ціннісну практичну діяльність – відтворення і збагачення національних цінностей у власному житті через здійснення суспільно значущої діяльності.

Відповідно критеріями відбору і структурування навчального змісту підручників щодо нашої проблеми є:

1) посилення емоційного впливу текстів історичних документів, матеріалів, основного тексту підручника на засвоєння й інтеріоризацію учнями національних цінностей;

2) удосконалення системи навчальних завдань, спрямованих на формування в учнів ціннісних ставлень, оцінних умінь; на рефлексію національних почуттів (гідності, гордості, патріотизму).

Оскільки кожна навчальна тема з історії України має формувати історичну свідомість учня, яка проявляється в емоційно-ціннісному ставленні до історії українського народу і його цінностей, то тематично-ціннісне структурування передбачає виокремлення у змісті кожної навчальної теми національних цінностей, щодо засвоєння сутності яких навчальний зміст має найбільше можливостей. Водночас, зважаючи на те, що національні цінності – це система, зазначимо, що одну цінність у змісті навчального матеріалу виокремити важко, оскільки національні цінності, як правило, представлені у комплексі, багатоманітною системою взаємозв'язків між собою.

Зокрема у змісті теми «Культура України в другій половині XVI – першій половині XVII ст. Розвиток освіти та науки» [1, 68] найяскравіше виражена така національна цінність, як політична воля (головною передумовою розвитку культури нації є наявність власної держави, за

відсутності якої розвиток культури залежить від політики урядів тих країн, у складі яких перебувають українські землі). А у змісті теми «Розвиток літератури, музики, архітектури, образотворчого мистецтва в Україні у другій половині XVI – першій половині XVII ст.» [1, 76] – повага до національних символів (Острозька Біблія, Острозький замок, Луцький замок Любарта – символи Рівненської та Волинської областей).

Досвід емоційно-ціннісного ставлення до національних цінностей формується у процесі аналізу навчальних і додаткових текстів у межах ціннісної проблематики, пошуку відповідей на проблемні запитання, під час виконання і захисту самостійних дослідницьких і творчих робіт (наприклад, на теми «Гайдамацтво – рух Правобережжя», «Коліївщина: останнє повстання проти Речі Посполитої», «Гайдамаки й опришки: ілюзія чи феномен волелюбності українців?»). Досвід ціннісної практичної діяльності зростає на основі знань про цінності й реалізації позитивних емоцій у ставленні до них – це вирішення ситуацій ціннісного вибору, здійснення ціннісного аналізу вчинків історичних осіб, суспільних трансформацій. Це система знань і ціннісних ставлень до національних цінностей, якими учень керується у позакласній і позашкільній діяльності.

Пропонуємо зразок матеріалів тематично-ціннісного структурування змісту уроків з історії України для 8-х класів загальноосвітніх шкіл, які подано у табл. 1.

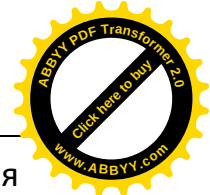
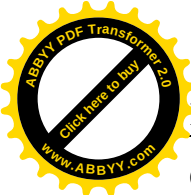
Таблиця 1

Тематично-ціннісне структурування змісту уроків з історії України

Проблема формування національних цінностей	Тема, в якій може розкриватися проблема формування національних цінностей	Ключові запитання, що розкривають проблеми формування національних цінностей у змісті предмета
8-й клас		
Знання про національні цінності українців. Ціннісні ставлення до себе, інших, Батьківщини. Почуття патріотизму, національної гідності. Пізнавальний інтерес до	Тема 1. Українські землі в XVI ст. - Соціальна структура українського суспільства та економічне життя. Виникнення українського козацтва. - Люблінська унія та її вплив на розвиток українських земель. - Православні братства. Львівська братська школа. - Церковне життя. Берестейська унія. - Виникнення Запорізької Січі.	- Які зміни в соціальній структурі населення українських земель вплинули на його ціннісні орієнтації? Які цінності сповідувало козацтво? Назвіть ті з них, з якими ви погоджуєтесь сьогодні. Чому? - Яким чином суспільно-політичні зміни на українських землях після Люблінської унії вплинули на ціннісні пріоритети українців? Чому? - Які способи захисту прав і свобод людини, національних цінностей застосовували

життя нації, переживання за її долю	Життя та побут козаків. Повстання 1591-1596 рр. • Умови розвитку культури. Розвиток української мови, освіти, книговидання і літописання. Архітектура і містобудування. Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво	православні братства? Чи можна їх вважати гуманними? Чому? • Яким було ставлення козаків до духовних цінностей? Які національні цінності вони захищали і примножували? Як ставляться сьогодні українці до козацтва і його цінностей? Які козацькі атрибути стали національними символами? • Яким було ставлення різних верств населення до культурних цінностей у XVI ст.? Як ставляться до них українці у XXI ст.?
Ціннісні ставлення до себе, інших, Батьківщини. Почуття обов'язку, відповідальності перед нацією. Наявність суспільно значущої життєвої мети. Потреби та вміння ціннісної діяльності (захист і примноження національних цінностей у моделях поведінки)	Тема 2. Українські землі у першій половині XVII ст. • Соціально-економічний розвиток. • Церковне життя після Берестейської унії. • Козацькі походи. Гетьман П. Конашевич-Сагайдачний. • Національно-визвольні повстання 20–30-х рр. XVII ст. • Митрополит П. Могила. Розвиток освіти, літописання, літератури, книговидання. • Розвиток театру, музики, архітектури та образотворчого мистецтва	• Що змінилося у суспільному розвитку України у першій половині XVII ст.? Які зміни сприяли формуванню національних цінностей в українців, а які перешкоджали цьому? • Порівняйте устрої католицької, православної і греко-католицької церков та становище їх вірян в Україні. Які цінності захищали представники цих церков? Чому? • Яким чином козаки впливали на розвиток українського суспільства та формування національних цінностей? • Які зміни в участі населення України у національному житті відбулися у першій половині XVII ст.? • Чи можна діяльність П. Могили вважати спрямованою на захист національних інтересів України, розбудову її культурного життя? Яке значення його діяльності для сьогодення України? • Чи сприяли процеси розвитку соціально-економічного життя українців зростанню їх національної ідентифікації, розумінню національної самобутності та її захисту? Чому?

Висновки. Проблеми формування національних цінностей можна ввести в урок історії на будь-якому етапі його проведення (актуалізації опорних знань, мотивації навчально-пізнавальної діяльності, узагальнення та систематизації знань) і в будь-якому типі уроку (вивчення нового матеріалу, контролю та перевірки засвоєних знань, умінь і навичок),

оскільки зміст історії України безпосередньо спрямований на формування особистості молодого громадянина сучасного українського демократичного суспільства на основі загальнолюдських і національних цінностей. Проблеми формування національних цінностей можна розглядати шляхом обговорення дискусійних питань у класі чи малих групах, через написання творів-роздумів, презентації учнівських проєктів тощо. Тематично-ціннісне структурування змісту уроків з історії України допоможе вчителю забезпечити реалізацію когнітивного, емоційно-ціннісного і діяльнісного критеріїв сформованості національних цінностей в учнів, оскільки воно є одним із варіантів розв'язання проблеми змісту й методики симбіозу технологій навчання та виховання з метою формування духовно багатой і національно свідомої особистості учня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Власов В. Історія України: підруч. [для 8-го кл. загальноосв. навч. закл.] / В. Власов ; за ред. Ю. А. Мисика. – К. : Генеза, 2002. – 256 с.
2. Гербарт И. Ф. Общая педагогика, выведенная из цели воспитания / И. Ф. Гербарт // Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / [под ред. А. Пискунова]. – М. : Просвещение, 1986. – С. 324–352.
3. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія (5–12 класи). – К. : Перун, 2005. – 141 с.

РЕЗЮМЕ

О. В. Оксенюк. Изучение возможностей курса истории Украины относительно формирования национальных ценностей в учащихся.

В статье раскрыта суть и специфика тематико-ценностного структурирования содержания уроков по истории Украины в ракурсе проблемы формирования национальных ценностей в учащихся.

Ключевые слова: национальные ценности, тематико-ценностное структурирование содержания.

SUMMARY

O. Oksenyuk. Study of Ukrainian history course benefits for formation of students' national values.

The article is devoted to the highlighting of the essence and peculiarities of thematico-valuable structuring of the content of Ukrainian history lessons according to the problem of formation of pupils national values.

Key words: national values, thematico-valuable structuring of the content.